

FRANTIŠEK BURDA
Uniwersytet Hradec Králové

Rewitalizacja kościołów i wspólnot regionu Erlitztal na pograniczu czesko-polskim jako próba rekonstrukcji świata symbolicznego

1. Rozwój administracji kościelnej w regionie Erlitztal od 1938 r. – 2. Przemiany przejawów kultu religijnego – 3. Obchody roku liturgicznego – 4. Współczesna próba rewitalizacji tradycji religijnych – 5. Proces rewitalizacji

W celu zrozumienia przemiany struktury społecznej danej społeczności należy uświadomić sobie, w jakim wewnętrznym symbolicznym wzorcu członkowie danej społeczności uczestniczą za pośrednictwem swych światów intersubiektywnych, a zatem – co współtworzy ich tożsamość. Religia w swojej funkcji umacniania społeczeństwa wzmacnia legitymizację danego świata symbolicznego, a co za tym idzie – legitymizację światów intersubiektywnych. Zgodnie z tezą Durkheima istnieje hermeneutyczne współlistnienie kultury i religii. Wychodząc od tego założenia, niniejszy tekst jest wynikiem badań charakteru religijności regionu Erlitztal, który obejmuje Orlické Záhoří, Neratov i Bartošovice w Górach Orlickich. Badania te oparte są głównie na opracowaniu A. Brichovej *Poutnictví a náboženská úcta v Orlických horách a Podorlicku*, która opisuje miejsca pielgrzymkowe w regionie Gór Orlickich. Brichová stara się podkreślić, iż w tym regionie miejsca kultu związane z wyznaniem katolickim funkcjonowały jako punkty orientacyjne, które łączyły mieszkańców regionu niewidzialnymi, lecz silnymi więzami. Szczególna uwaga jest poświęcona przejawom tzw. religijności ludowej.

Innym ważnym przejawem kultu religijnego są niewielkie zabytki sakralne znajdujące się na tym terenie. W zdecydowanej większości przypadków były to tzw. fundacje ludowe, które następnie musiały zostać zatwierdzone i poświęcone przez

Kościół. A. Brichová dodaje, że te zabytki sakralne tworzą wraz ze znajdującymi się w regionie miejscami pielgrzymkowymi sieć miejsc kultu, które odwiedzane są przede wszystkim przez mieszkańców regionu. Krajobraz i jego przestrzeń dzielą się zatem na regiony o większym znaczeniu, czy też są obdarzone większym kultem, oraz na te o znaczeniu mniejszym. Te niewielkie zabytki sakralne dzięki kultowi, którym otaczali je okoliczni mieszkańcy, sakralizowały cały region, nadawały religijnego sensu drogom, góróm, akwenom, polom i całym wioskóm. Fakt ten wiąże się z tworzeniem wyjątkowego charakteru „świata symbolicznego” członków danej społeczności. „Światy symboliczne” rozumiane są jako matryca wszelkich społecznie zobiektywizowanych i subiektywnie realnych znaczeń. Ani ogół społeczności, wraz ze swoim rozwojem historycznym, ani życie jednostki nie są wobec tych „światów symbolicznych” kategoriami zewnętrznymi; są raczej czymś, co dzieje się wewnątrz świata symbolicznego¹.

Miejsca, które w większości przypadków powstały na bazie kultu ludowego, przetrwały do dzisiaj pomimo tak niesprzyjających wydarzeń historycznych, jak II wojna światowa, a następnie okres reżimu komunistycznego w II połowie XX w. Interesujące jest to, że niektóre miejsca kultu w krajobrazie regionu Erlitztal do pewnego stopnia pełnią swoją pierwotną rolę również obecnie. Należy tutaj wymienić takie obiekty jak np. niewielki zabytek sakralny w miejscowości Jadrná – figura Mati Bożej z Góry Karmel². Funkcję tę z całą pewnością pełni również kościół pielgrzymkowy w Neratovie, w mniejszym stopniu zaś kościół parafialny w Orlickim Záhořu.

„Świat symboliczny” krajobrazu kulturowego tworzy w stosunku do przeszłości tzw. pamięć kulturową, która jest współdzielona przez wszystkich członków społeczności i która ma wpływ również na przyszłość³. Interesujący jest fakt, iż w przypadku rdzennych obywateli regionu Erlitztal, którzy zostali wysiedleni, pamięć kulturowa związana z zabytkami sakralnymi wydaje się stabilna i wciąż nadaje sens przyszłości. Zachowana pamięć kulturowa umożliwia ludziom, aby w codziennych, praktycznych sprawach nie popadali w chaos w nowej sytuacji, która wymaga od nich przewartościowania niemal wszystkich aspektów, które dotąd uważali za pewne. Życie bez przeszłości charakteryzuje się brakiem trwałych więzi z domem, czasem i wspólnotą. Pojęcie „dom” oznacza tutaj zespół wartości, które zapisane są w naszej pamięci w taki sposób, że stanowią swego rodzaju „kocwicę mentalną”.

¹ Por. P. BERGER, T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, Praha 1999, s. 96–97.

² Opracowano na podstawie dokumentów archiwalnych z archiwum rodzinnego V. Marvana.

³ Por. P. BERGER, T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 96–97.

1. Rozwój administracji kościelnej w regionie Erlitztal od 1938 r.

Na przestrzeni dziejów w regionie Erlitztal dokonano szeregu zmian terytorialno-administracyjnych, a także kościelno-administracyjnych. Zmiany te nie pozostają bez znaczenia, ponieważ mają związek z tym, co działo się na tym terenie od 1938 r. Podstawowe dane o stanie obecnym diecezji hradeckiej, do której należy Erlitztal, można znaleźć na jej oficjalnej stronie internetowej⁴. Portal informuje, iż od 1 stycznia 2010 r. do diecezji należy 265 parafii. Parafia Neratov, która swoim zasięgiem obejmuje region Erlitztal, należy do wikariatu Rychnov nad Kněžnou⁵. Obecnie miejscowości regionu Erlitztal należą do parafii Neratov. Według stanu z 1 lipca 2007 r. do parafii tej należały gminy Bartošovice v Górach Orlickich i Orlické Záhoří (wcześniej Kunštát)⁶.

W tym miejscu należy cofnąć się w czasie do 1938 r., który doprowadził do rozbitcia Pierwszej Republiki Czechosłowackiej poprzez oderwanie pogranicza. Następnie doszło do wprowadzenia zasadniczych zmian dotyczących również charakteru administracji kościelnej⁷. Pod presją nazistów utworzono tzw. Biskupi Wikariat Generalny Diecezji Hradeckiej w Sudetach z siedzibą w Trutnovie. Jego utworzenie ogłosił biskup hradecki Mořic Pícha za pośrednictwem łacińskiego tekstu zamieszczonego w dokumencie ordynariatu datowanym na 18 grudnia 1939 r. Urzędy parafialne w Bartošovicach i Neratovie zostały przyłączone do wikariatu w Králíkach, w niemieckim Grulich. Urząd parafialny w Kunštácie (dzisiejsze Orlické Záhoří) został przyłączony do nowo powstałego wikariatu w Velkim Uhřínovie w niemieckim Gross Auerschim. Jak podaje J. Šůla, dopiero jesienią 1946 r.

⁴ <http://www.bihk.cz/> (20 XI 2012).

⁵ <http://www.bihk.cz/dieceze/vikariat/hradec-kralove> (20 XI 2012).

⁶ Informacje otrzymane od M. Rechterika: archiv@bihk.cz.

⁷ Zmiany, do których doszło w krótkim okresie od oderwania pogranicza do wysiedlenia ludności niemieckiej, ilustrują następujące zapisy kronikarskie: „W roku 1938 w życiu duchownych zaszła duża zmiana”; „W życiu Kościoła doszło do zmian – 1.01.1939 śluby cywilne zyskały taki sam status, jak śluby kościelne. Księgi prowadzone były jednak bez zmian. W październiku 1939 r. wyszło nowe rozporządzenie o powstaniu rad kościelnych. Również tutaj, w Kunštácie, musiała zostać wybrana rada parafialna. Tworzyło ją 8 osób: 3 osoby z Kunštátu, po jednej z Zelenki, Bedřichovki, Černej Vody i Novej Vsy oraz Trčkova. Byli to ludzie, którzy wiedli dobry, katolicki tryb życia i zarządzanie sprawami kościelnymi nie stanowiło dla nich problemu”; „Rok 1943 przyniósł do naszej gminy wiele zmartwień i biedy. Nieubłagana wojna przyniosła ofiary również wśród naszych mieszkańców. Niemal nie ma tutaj domu, w którym nie modlono by się za jednego czy kilku żołnierzy”. „W połowie roku 1941 do Kunštátu przybył Eduard Allerbrod, który został administratorem. Był to pobożny i bardzo obrotny ksiądz zakonny i wychowawca młodzieży. Z wielkim zapałem począł umacniać religijność katolików i dziatwy szkolnej w parafii. Na tych terenach nie działał długo, 3.05.1942 gestapo wywoziło go do Opawy. Przyczyny tej decyzji nie były znane. Duża parafia ponownie zostaje bez duchownego (...)”. *Kronika Urzędu Parafialnego kościoła rzymskokatolickiego Kunštát 1839–1983 = Liber Memorabilium Administraturae Cronstadiensis*, tłum. V. Matouš. Państwowe Archiwum Powiatowe Rychnov nad Kněžnou, sygn. C - 0259/př., nr kat. 314.

wyszło ogłoszenie konsystorza hradeckiego o przywróceniu granic wikariatów zgodnie z pierwotnym stanem sprzed II wojny światowej⁸.

Rozporządzenie rządu z 18 stycznia 1949 r. o organizacji terytorialnej powiatów należących do ziem czeskich nie miało wpływu na dotychczas istniejące wikariaty. Na podstawie ustawy z 9 kwietnia 1960 r. o podziale terytorialnym państwa utworzono kraje i powiaty o większej powierzchni. Zgodnie z paragrafem 8 tej ustawy, w Kraju Wschodnioczeskim utworzono powiat Rychnov nad Kněžnou. Ponownie doszło do przesunięcia granic gmin, w tym również parafii, w wyniku czego konieczna była reorganizacja obwodów wikariatów, która weszła w życie 1 czerwca 1961 r. W ten sposób utworzono nowy, większy wikariat w Rychnovie, który istnieje do dziś. Wikariat w Rychnovie powstał 3 października 1961 r.

Do wikariatu w Rychnovie należy również parafia w Neratovie. Obecnie administratorem parafii jest ks. proboszcz Josef Suchár, który należy do wyjątkowych postaci czeskiego kleru. W przeszłości należał do Kościoła podziemnego, a obecnie nie tylko jest *spiritus movens* w kwestii ożywienia regionu, ale także kieruje hradeckim oddziałem organizacji charytatywnej *Charita*. Parafia Neratov należy do wikariatu Rychnov nad Kněžnou. Do parafii należą następujące miejscowości: Bartošovice v Orlických horách (kościół pw. św. Marii Magdaleny), Bedřichovka (gmina: Orlické Záhोří, kaplica św. Wacława), Černá Voda (gmina: Orlické Záhоří), Hadinec (kaplica św. Anny), Jadrná (gmina: Orlické Záhоří), Malá Strana (gmina: Bartošovice v Orlických horách), Neratov (gmina: Bartošovice v Orlických horách, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP), Nová Ves (gmina: Bartošovice v Orlických horách), Orlické Záhоří (Kunštát, kościół pw. św. Jana Chrzciciela), Podlesí (gmina: Bartošovice v Orlických horách), Trčkov (gmina: Orlické Záhоří), Vrchní Orlice (gmina: Bartošovice v Orlických horách, kościół pw. św. Jana Nepomucena) oraz Zelenka (gmina: Orlické Záhоří).

2. Przemiany przejawów kultu religijnego

Stwierdzenie, iż powojenne zmiany zachodzące w mikroregionie Erlitztal dotyczyły wyłącznie rozwoju terytorialno-administracyjnego i kościelno-administracyjnego, byłoby poniekąd naiwne. Wraz z odejściem rdzennych mieszkańców

⁸ Jesienią 1946 r. wyszło ogłoszenie konsystorza hradeckiego o przywróceniu granic wikariatu zgodnie z pierwotnym stanem sprzed 1938 r., o anulowaniu zmian granic wikariatów na pograniczu, które zostały podane w dokumencie ordynariatu 1939 i 1940 w *Acta Curiae* 1945, oraz o przywróceniu stanu sprzed II wojny światowej. Dowodem na to, iż administracja kościelna powróciła do stanu przedwojennego, jest również publikacja *Schematismus duhovenstva královéhradecké diecéze*, wydana w 1947 r.

zaczął zanikać pierwotny świat symboliczny, kultywowany i rozwijany poprzez interakcje społeczne. Jednocześnie doszło do zmiany charakteru przejawów kultu religijnego w tym regionie. Zasadniczy przełom miał miejsce pod koniec II wojny światowej i zaraz po niej. Wśród napięć pomiędzy Czechami i Niemcami sudeckimi, zarówno w okresie tzw. czerwonego terroru, jak i po nim, można odnaleźć wiele elementów, które należy wziąć pod uwagę. Są to przede wszystkim doświadczenia życiowe nabyte przez tych, którzy w tych interakcjach uczestniczyli. Interakcje to złożone procesy, dlatego też pojawiają się tutaj również elementy negatywne; w przypadku okresu wojennego i powojennego na pograniczu te negatywne elementy we wzajemnych interakcjach silnie się skumulowały⁹.

Jeśli chodzi o badanie dotyczące wyznania obywateli, Kościoły nie podają liczby wiernych, dlatego w tym przypadku należy sięgnąć do leksykonów statystycznych. Pierwsze wyniki pochodzą dopiero ze spisu ludności z 1910 r., gdzie dane rozpisane są na poszczególne gminy należące do regionu Erlitztal. Podobnie było w przypadku kolejnych spisów z lat 1921 i 1930. Z punktu widzenia rzetelności opracowanych danych leksykony te są bardzo precyzyjne. Zupełnie odmienna sytuacja nastąpiła w okresie powojennym, kiedy doszło do połączenia gmin. W leksykonach statystycznych nie udało się odnaleźć żadnych danych o wyznaniu obywateli z lat 1945–1990. Pracownicy urzędu statystycznego stan ten wyjaśnili, twierdząc, iż wówczas takich statystyk nie prowadzono.

Ze spisu ludności można wywnioskować, że w gminach regionu Erlitztal w latach 1910, 1921 i 1930 niemal nie było obywateli bezwyznaniowych. Wyniki spisu w okresie powojennym wskazują na trend stopniowego zanikania religijności wśród obywateli regionu Erlitztal. Z drugiej strony wzrasta liczba osób bezwyznaniowych. Przyczyną dramatycznej i szybkiej zmiany charakteru lokalnej religijności było niewątpliwie wysiedlenie rdzennej ludności niemieckiej¹⁰. Kolejne, drugorzędne już przyczyny, można wiązać z osiedleniem się w kilku wsiach regionu Erlitztal imigrantów z Grecji. Podczas gdy rdzenni mieszkańcy kultywowali i praktykowali swoją religijność, nowa, napływowa ludność w większości miała do religijności stosunek obojętny lub wręcz negatywny.

⁹ Por. P. BERGER, T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 34.

¹⁰ „Powodem był fakt, iż po wysiedleniu Niemców, którzy w 99% byli wierzący, przeważnie wyznania katolickiego, doszło do olbrzymiej zmiany w religijności. Ludność ta została zastąpiona przez ludność napływową, która w większości przypadków nie знаła nawet *Ojcze Nasz*”. I. BUKAČOVÁ, *Památky „po Němcích”*, w: M. SPURNÝ (red.), *Proměny sudetské krajiny*, Praha 2006.

3. Obchody roku liturgicznego

Ta część opracowania oparta jest przede wszystkim na informacjach uzyskanych od świadków, do których udało się dotrzeć. Dzięki Ehrentraut Čermákovéj uzyskano wyjątkowe źródło opisujące życie górali, które zostało opublikowane w „Kalendarzu Trostbärnla 1999” i którego autorem jest świadek, Friedrich Zwerschke¹¹. Autor opisuje, jak wyglądało życie górali w trakcie roku liturgicznego i poszczególnych pór roku. Artykuł, którego przetłumaczenia na język czeski podjęła się E. Čermáková, w niniejszym tekście przytoczony jest pod czeskim tytułem *Venkovský život obyvatel Orlických hor v úzké orientaci na svátky církevního roku. Jak se vesnický život našich horalů při svátcích a pamětních dnech církevního roku pomalu odvíjel*. W celu lepszego zrozumienia zmian stosunku do miejsc kultu religijnego w regionie Erlitztal przed i po wysiedleniu Niemców, którzy w 99% byli wyznania katolickiego, przytoczonych zostanie kilka fragmentów z kroniki parafialnej Kunštátu z okresu powojennego.

W procesie historycznym przemian stosunku do lokalnych zabytków sakralnych znaczną rolę odegrało formowanie się wewnętrznego świata intersubiektywnego członków społeczności¹². Jak już wspomniano, świat intersubiektywny to świat, który współdzielony jest z pozostałymi członkami wspólnoty w interakcjach społecznych. W świecie intersubiektywnym człowiek przedstawia się drugiemu człowiekowi, oddziałuje na niego, wywołuje w nim pragnienie naśladowania i dostosowania się, przez co dochodzi do wzajemnego przejmowania punktów widzenia. W przypadku rdzennych mieszkańców warunkowało to osvajanie rzeczywistości życia codziennego¹³, przede wszystkim zaś obchodów świąt w roku liturgicznym¹⁴.

Aby zyskać lepszy obraz kalendarzowego roku liturgicznego nowo przybyłych mieszkańców, czyli okresu powojennego i okresu po wysiedleniu Niemców, zostaną przytoczone dla porównania kilka fragmentów z kroniki Urzędu Parafialnego Kunštát¹⁵. Fragmenty te pokazują, iż słowa Z. Procházky o tym, że lokalne zabytki sakralne

¹¹ Por. F. ZWERSCHKE, *Das dörfliche Leben der Adlergebirgler in enger Anlehnung an die Feste des Kirchenjahres. Wie sich das dörfliche Leben der Adlergebirgler um die Feste und Gedenktage des Kirchenjahres rankte. Das 47. heimatlische Jahrbuch Trostbärnla [Venkovský život obyvatel Orlických hor v úzké orientaci na svátky církevního roku. Jak se vesnický život našich horalů při svátcích a pamětních dnech církevního roku pomalu odvíjel]*, Regensburg 1999.

¹² Por. P. BERGER, T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 28.

¹³ Por. *tamže*, s. 25.

¹⁴ Por. *tamže*, s. 34.

¹⁵ *Sbirka usnesení rady a pléna, sdělení a oběžníků ONV Žamberk*. SOKAÚO. Fond ONV Žamberk 1951–1952, nr ew. 1258, nr 227.

po wysiedleniu ludności niemieckiej często były traktowane jako niechciane pozostałości po kulturze niemieckiej. Był to okres, w którym władze państwowe zwalczały Kościół i tradycyjne wartości kulturowe, z którymi związane było życie obywateli, przede wszystkim prostych ludzi ze wsi¹⁶,

dotyczą również regionu Erlitztal.

Sytuację ilustrują również zapisy z kroniki parafialnej z tego okresu. Zapis z 1969 r. podaje:

Kaplica w Černej Vodzie: jest obrabowana, drzwi wciąż wyrwane, zniszczone. Zachować chociaż dach. Kaplica w Trčkovie: została obrabowana, dach odarty, drzwi brak. Na razie nie ma nikogo, kto by się nią zajmował.

Z kolei zapis z 1970 r. przekazuje następujące informacje:

Kościół parafialny w Kunštácie: dach przeciekał. Gont miał zostać zaimpregnowany wcześniej, ale nie było pieniędzy na większe prace. Dopiero w 1970 r. Okręgowy Komitet Narodowy w Rychnovie nad Kněžnou przeznaczył pieniądze na remont. Nie da się opisać, jakie problemy sprawiali ludzie, którzy obiecali pomoc podczas remontu. Trzej mężczyźni z okolicy obiecali przeprowadzić ten remont, w maju odkładali pracę, w czerwcu obiecywali, a w sierpniu nawet nie zaczęli! Sprowadzono więc studentów z Pragi, którzy chcieli dorobić. „Pracowali” po 14 godzin dziennie. Jak? Nie można było być przy nich, ponieważ w tym czasie pracowano również przy kościele w Rokytnicy. Wyniki oglądaliśmy dopiero na wiosnę. Straszna jest ta nieodpowiedzialność, niedbalstwo i pazerność! Kościół parafialny w Kunštácie: w piątek zamontowaliśmy nową szybę w oknie przy ołtarzu, a w niedzielę już była stłuczona kamieniem, deszczówka spływała aż do ołtarza. Za darmo pomógł pan Josef Pišl z Solnicy, szklarz. Chciał wstawić wszystkie szyby w miejsca tych rozbitych, ale ramy okienne były tak przegniłe, że chociaż obłożył szkłem te ramy, przez co szkła nie starczyło, w związku z czym w miejscu brakujących szyb zamontowano worki po nawozach, żeby do kościoła nie dostał się śnieg.

W 1983 r. zanotowano:

¹⁶ Z. PROCHÁZKA, *Kostely a hřbitovy v Sudetech – odmítnuté dědictví*. w: M. SPURNÝ (red.), *Pro měny sudetské krajiny*.

W kościele parafialnym w Orlickim Záhořu zerwała się część dachu nad ołtarzem. Z wieży po murze ciekło już dłuższy czas, deski na suficie przegniły i zerwały się wraz z tynkiem. Wcześniej nie było czasu na remont – naprawialiśmy kościoły w Bartošovicach, Říčkách i innych miejscach. Teraz należy naprawić ten. Na plebanii rodzina Rozryncůw z Rychnova kładła nową podłogę w tylnych pomieszczeniach. Wyremontowali również ściany, uzupełnili dolne części, przegniłe belki zostały naprawione. Mają jednak zmartwienia. Miejscowi, prawdopodobnie młodzi, sprawiają problemy. Zniszczyli część desek z tylnej strony. Nieopodal studni urządzili sobie z nich bazę. Spustoszyli studnię i okolicę, porąbali drzewa wokół studni, ukradli ziemniaki i warzywa z ogródka przy parafii. Kłopoty i zmartwienia zatrzuwają życie.

Kolejne wymowne świadectwa można odnaleźć również w innych źródłach, spośród których przytoczone zostaną dwa fragmenty. Pierwszy pochodzi z materiału DVD *Chrámý na konci svĕta. Kraj, kde se zastavil čas z 2008 r.*¹⁷ Niespokojną historię kościoła pw. św. Jana Nepomucena w Vrchnej Orlicy ks. Josef Suchár z Neratova opisuje słowami:

Tutejsze organy były bardzo cenne i miały certyfikat potwierdzający, że nie zostaną zarekwirowane w celach wojskowych. Ale nie wytrzymały wtargnięcia drużyny pionierów, która w latach pięćdziesiątych bawiła się tutaj w zdobywanie zamku i wygrała.

P. Zámečník dodaje:

Od końca II wojny światowej większość domów była zburzona, kościół, cmentarz i niewielkie zabytki, takie jak kapliczki, rzeźby i krzyże znajdujące się w okolicy, zostały zniszczone i splądrowane¹⁸.

Drugi fragment dotyczy miejsca pielgrzymkowego Neratov.

Niespokojną historię miał również kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Neratovie, który spłonął 10 V 1945 r. Pożar zniszczył dach, drewniane schody, stopił mechanizm zegarowy i dzwon. Reżim komunistyczny nie był jednak przychylny remontowi

¹⁷ *Kde už orli nelétají: Orlické hory od kolonizace po současnost* (DVD). Projekt Karel Kubišta i Bohumír Dragoun. Česká Třebová: Tribovia, o.s., 2010. Projekt był współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich – programu rozwoju obszarów wiejskich.

¹⁸ P. ZÁMEČNÍK, *Vrchní Orlice, ves téměř zaniklá*, „Horský Kurýr” 13 (2003), nr 7–8, s. 10.

kościola, w roku 1956 prace ustały zupełnie z powodu braku środków finansowych. W Wielką Sobotę 1957 r. zerwało się przesiąknięte wodą sklepienie. Obiekt sakralny dwukrotnie, w latach 1960 i 1973, uniknął rozbiórki. Uratował go wniosek konserwatorów zabytków, którzy kazali przetransportować rokokowe schody do parku przy zamku Skalka, w związku z czym środki przeznaczone na rozbiórkę zostały wykorzystane na transport¹⁹.

4. Współczesna próba rewitalizacji tradycji religijnych

W każdym regionie, pomimo jego głębokich przemian, można odnaleźć kilka jednostek i pojedynczych inicjatyw, które starają się nawiązywać do kulturowo-duchowej tradycji niegdysiejszej formy świata symbolicznego, budowanej przez liczne generacje mieszkańców regionu. W regionie Novych Hradów postacią taką był o. Bonfilius, w Hejnicach o. Miloš Raban, w Hvězdzie u Police nad Metují Jan Novák wraz ze swoją rodziną, a w Erlitztalu i okolicy są to przede wszystkim działania związane ze społecznością parafialną w Neratovie, która skupia się wokół ks. proboszcza Josefa Suchára.

Próby ochrony oryginalnych symboli krajobrazu i odnowienia *genius loci* kultu w regionie Erlitztal, przywrócenia tradycji związanych z tymi miejscami i tworzenie nowych tradycji wiąże się z inicjatywą konkretnych jednostek, całych rodzin czy założonych przez nie stowarzyszeń. Ze względu na swoją wielkość i zakres prowadzonych prac miejsce pielgrzymkowe Neratov w chwili obecnej jest niejako „centrum nadziei” dla gmin regionu Erlitztal. Instytucją odpowiedzialną za rewitalizację jest „Stowarzyszenie Neratov”, które powstało w 1992 r. Historia odbudowy Neratova przywraca pamięć regionowi Erlitztal, a wraz z nią – również więź duchowej współprzynależności mieszkańców.

W następnej części zostaną pokrótce przedstawione niektóre działania związane z próbą odbudowy lokalnych zabytków sakralnych.

4.1. Bedřichovka – kaplica św. Wacława

W tym przypadku największe zasługi ma przede wszystkim pani Soukupová, działkowiczka z Bedřichovki. Jej wysiłki doprowadziły do wznowienia tradycji mszy pielgrzymkowych w święto św. Wacława. Obecnie tradycję tę kontynuuje ro-

¹⁹ <http://baernwald.de/> (28 XI 2012).

dzina Svobodów. W kronice Urzędu Parafialnego Kunštát znajduje się następujący zapis z 1982 r.:

Kapliczka została wreszcie wyremontowana. Murarz Jenda Boušků naprawił tynk, pani Soukupová wszystkiego dopilnowała, kazała nawet wstawić nowe drzwi. A później była radość. W sobotę 18 września z wyprzedzeniem złożono w niej Najświętszy Sakrament na dzień św. Wacława, dopóki byli jeszcze goście letniskowi. Pani Soukupová przyjęła następnie do siebie wielu z nich. Bardzo się cieszyła, że kapliczkę poświęcono św. Wacławowi. Wykonała również napis: „Święty Wacławie, nie daj zginąć nam ani tym, co przyjdą po nas!”²⁰.

4.2. Černá Voda – kaplica Zwiastowania NMP

Rekonstrukcję zdewastowanej kaplicy przeprowadziły Lasy Republiki Czeskiej; 28 czerwca 2008 r. została uroczystie poświęcona przez biskupa diecezji hradeckiej Dominika Dukę. W uroczystości tej brał również udział niemiecki zespół pieśni *Orlickohorští*. Od tego czasu co roku w święto Zwiastowania NPM odbywają się tutaj msze pielgrzymkowe. 16 września 2014 r. podczas mszy zainstalowano w kaplicy nowy obraz Matki Bożej z Černej Vody, który następnie został poświęcony przez ks. Josefa Suchára. Autorką obrazu jest malarka akademicka Maria Potužníková, ostatnia żyjąca studentka malarza Emila Filli. Obraz został namalowany na wniosek „Stowarzyszenia Neratov” i parafii rzymskokatolickiej w Neratovie. Wielkie zasługi dla wznowienia tradycji pielgrzymkowej ma przede wszystkim jedna rodzina z Orlickiego Záhořa, która tradycyjnie obdarowuje pielgrzymów wypiekami.

4.3. Nová Ves – kaplica św. Anny

Jest to w zasadzie zachowany obiekt, w którym co roku ma miejsce msza pielgrzymkowa z okazji święta św. Anny.

²⁰ *Kronika Farního úřadu ř.k.c. Kunštát 1839–1983 = Liber Memorabilium Administraturare Cronstadiensis, regnate Caesare Ferdinando I^{mo} imperatore nostro, et Sedem Episcopalem okupante Exellentissimo ac Illustrissimo Domino Domine Carolo Hanel hujus temporis Beneficiato P. Carolo Kinel, compositus Anno Domini 1839 = Pamětní kniha farnosti kunštátské, založené za vlády císaře Ferdinanda I., panovníka našeho a v době, kdy stolice biskupská byla obsazena proslulým a vznešným pánem panem Karlem Hanelem. Tehdy ji počal psát zdejší beneficiant P. Karel Kinel L.P. 1839.* Tłumaczenie na język czeski jest dostępne w Państwowym Archiwum Powiatowym w Rychnovie nad Kněžnou, sygn. Č - 0259/př., nr kat. 314, s. 61.

4.4. Vrchní Orlice – kościół pw. św. Jana Nepomucena

Po zakończeniu remontu²¹, który wciąż trwa, kościół ma służyć nie tylko celom sakralnym, ale ma zostać w nim otwarta stała wystawa o czesko-polskim pograniczu w okresie międzywojennym oraz o życiu w regionie. Obecnie pieczę nad kościołem sprawuje „Stowarzyszenie Neratov”, a już od niemal 20 lat w maju obchodzone jest tu święto św. Jana Nepomucena, podczas którego jest odprawiana msza pielgrzymkowa. Oprócz nabożeństw odbywają się tam różnego rodzaju imprezy z programem muzycznym, artystycznym i literackim. W 2012 r. były to następujące wydarzenia. W dniach 5–7 lipca 2012 r. parafia Neratov, gmina Bartošovice oraz Stowarzyszenie Plastyków-Amatorów zorganizowały VIII wystawę malarstwa, rysunku, rzeźby i poezji o nazwie *Mezi horama* („Wśród gór”). Częścią programu były trzy koncerty. W dniach 28–30 września 2012 r. „Stowarzyszenie Neratov”, „Stowarzyszenie Kopeček – Zakład Pracy Chronionej” oraz parafia Neratov zorganizowały koncerty o nazwie *Světýlka* („Światełka”). W 2014 r. kościółek wpisany został na listę zabytków. Lokalną ciekawostką jest fakt, że w tym miejscu reżyser Jiří Menzel kręcił film *Obsługiwałem angielskiego króla*. W 1938 r. został tam zastrzelony przez członków Partii Niemców Sudeckich nadzorca Straży Finansowej Josef Navrátil. W 1946 r. w miejscu tragedii został odsłonięty pomnik²². 22 września 2012 r. wschodnioczeski Klub Weteranów Celnych zorganizował pod pomnikiem akademię upamiętniającą to wydarzenie połączoną ze Mszą św. w intencji zmarłego, odprawioną w lokalnym kościele.

4.5. Bartošovice v Orlických horách – kościół pw. św. Marii Magdaleny

Jeśli chodzi o przejawy kultu religijnego w Bartošovicach, można tam napotkać pierwotną tradycję historyczną, czyli tradycję katolicką – Msze św. w tutejszym kościele odbywają się regularnie w każdą niedzielę, odprawiane przez ks. Josefa Suchára z Neratova. W dobudówce plebanii znajduje się mała kapliczka, która należy do parafii Neratov, gdzie odbywają się nabożeństwa.

²¹ Na kościele widnieje następujący napis: „Remont kościoła wspierają parafia rzymskokatolicka Neratov, Stowarzyszenie Neratov, Lokalna Grupa Działania – Stowarzyszenie SPLAV, Ministerstwo Rolnictwa, Czesko-Niemiecki Fundusz Przyszłości, Krajowy Rolniczy Fundusz Interwencyjny, rdzenni obywatele niemieccy pod kierownictwem pana Hartmuta Luxa, berlińska grupa Amphion Bläserorkester i inni darczyńcy. Przy remontach i sprzątanii kościoła pomagali również czescy i niemieccy studenci i uczniowie pod kierownictwem Liceum im. J.V. Jirsíka z Czeskich Budziejowic oraz członkowie ruchu Brontosaurus”.

²² www.neratov.cz/poutni-misto/kostel-sv-jana-nepomuckeho-vrchni-orlice/ (5 III 2013).

Oprócz tego zaczęły się pojawiać nowe tradycje chrześcijańskie, które nie posiadają ani korzeni niemieckich, ani czeskich. Rozpoczęła tam działalność wspólnota *Chemin Neuf* („Nowa Droga”), która w niedawno wyremontowanym budynku plebanii założyła Dom Wspólnoty w Bartošovicach v Orlických Horách. Jest to wspólnota rzymskokatolicka działająca na rzecz ekumenizmu, założona przez członków grupy modlitewnej w Lyonie we Francji. Wspólnota zajmuje się wprowadzaniem w życie postulatów dotyczących jedności między chrześcijanami. We wspólnocie żyją nie tylko chrześcijanie wyznania rzymskokatolickiego, ale również prawosławnego, anglikańskiego czy różnych odłamów protestanckich. Członkowie wspólnoty starają się wprowadzić jedność w różnorodności, która pozwala na wzajemny szacunek²³.

Oprócz wymienionej wspólnoty działa tam również stowarzyszenie MYRHA, które niedawno świętowało 20. rocznicę powstania²⁴. Na swoją działalność wynajmuje ono plebanię. Jego celem jest pomoc przy tworzeniu więzi rodzinnych, małżeńskich, partnerskich i międzyludzkich na podstawie zasad etyki chrześcijańskiej. Do organizowanych przez nie inicjatyw należą m.in. weekendy „Czas dla matki z córką”, „Czas dla ojca z synem”, „Spotkania niedzielne”, program dla dzieci na Mszy św. itp.

4.6. Orlické Záhory – barokowy kościół pw. św. Jana Chrzciciela

O rozwoju kultu religijnego, tradycji i religijności, który nastąpił w tej gminie w okresie powojennym oraz po wysiedleniu Niemców, wspomniano już powyżej. Przykrym wydarzeniem był pożar miejscowej plebanii w 1992 r. Przełomowym dniem był 1 VII 2007 r., kiedy tutejsza parafia utraciła samodzielność i została dołączona do parafii Neratov. Obecnie Msza św. jest tam odprawiana w pierwszą niedzielę każdego miesiąca. Pomimo to, dzięki usilnym staraniom kilkorga mieszkańców, przede wszystkim jednej rodziny, powoli udaje się wznawiać dawne tradycje religijne lub budować nowe. Dużą korzyścią było w tym wypadku otwarcie przejścia granicznego z Polską 16 VIII 2005 r. Powstały w ten sposób warunki do nawiązywania i rozwijania współpracy również w sferze kulturowej i religijnej. Równocześnie otworzyły się możliwości włączania poszczególnych przedsięwzięć w projekty i pozyskiwanie środków finansowych na ich realizację z Unii Europejskiej, np. z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego „Przekraczamy gra-

²³ <http://chemin-neuf.cz/akce/net-for-god> (5 III 2013).

²⁴ <http://myrha.cz/> (5 III 2013).

nice²⁵. Inne możliwości finansowania lokalnych przedsięwzięć to projekty rozwoju Euroregionu *Glacensis*²⁵.

Oprócz nabożeństw, które odbywają się raz w miesiącu, kościół odżywa przede wszystkim w święto św. Jana Chrzciciela. Od 28 VI 2008 r. odprawia się tutaj mszę pielgrzymkową w trzech językach (po czesku, polsku i niemiecku). Już tradycyjnie uroczystą atmosferę Mszy tworzy występ skrzypaczki Veroniki Stráلكovej i organisty Petra Strakoša z Krnova, którzy kochają i wspierają ten region. Również tutaj panuje zwyczaj częstowania pielgrzymów wypiekami po skończonej Mszy św.

Wśród innych ważnych wydarzeń należy wymienić dobroczynny koncert inauguracyjny cyklu muzycznego *Advent mezi horami* („Adwent wśród gór”) w kościele pw. św. Jana Chrzciciela. Ten cykl koncertów odbywa się również w polskim Zieleńcu, w Bartošovicach v Orlických Horách i w Neratovie.

Imponującym wydarzeniem było wybudowanie drewnianej szopki naturalnej wielkości i jej poświęcenie przez ks. Josefa Suchára 11 XII 2011 r. Szopka pochodzi z warsztatu znanego rzeźbiarza Jana Rázka z Javornicy i jest zainstalowana przed urzędem gminy. Oprócz Mszy świętych w kościele pw. św. Jana Chrzciciela odbywają się również inne wydarzenia muzyczne czy plastyczne, włącznie z wystawami. W 2011 r. była to wystawa *Současnost, historie a příroda Orlických hor ve fotografii Ing. Josefa Hájka a Harmuta Luxe* („Współczesność, historia i przyroda Gór Orlickich w fotografiach inż. Josefa Hájka i Harmuta Luxa”). W 2012 r. miała miejsce całoroczna wystawa pt. *Současná a zaniklá sudetská řemesla v grafice a fotografií autorů* („Współczesne i wymarłe rzemiosła sudeckie w grafice i fotografii autorów”), która jest częścią realizacji projektu *Původní sudetská řemesla* („Oryginalne rzemiosła sudeckie”).

4.7. Remont kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Neratovie

Historia odnowy tradycji religijnych związana jest z 1989 r., kiedy rozpoczął się remont kościoła zniszczonego przez pożar pod koniec wojny. Wydarzenie to komentowała M. Adlerová w programie telewizji czeskiej pt. *Baroko se sklem a oceľí – syrová krása Orlických hor*²⁶ w następujący sposób:

Na początku był ksiądz Josef Suchár. Po raz pierwszy pojawił się w Neratovie jeszcze w okresie komunizmu. Najpierw myślał, że jest to ruina zamku, ale później zorientował się, że są to zewnętrzne mury kościoła. Ślubował Matce Bożej, że jeśli zmieni się

²⁵ <http://www.orlickezahori.eu/> (5 III 2013).

²⁶ <http://www.neratov.cz/news/baroko-se-sklem-a-oceli-syrova-krasa-orlickych-hor/> (5 III 2013).

sytuacja społeczna, spróbuje odbudować kościół, a w jego ruinach będzie odprawiać Msze św.

Proboszcz, który był sprawcą odbudowy kościoła, dodaje:

Kiedy przyszedłem do biskupa Otčenáška zapytać, czy pozwoli mi odbudować to miejsce pielgrzymkowe, powiedział, że nie. Że pozwoli dopiero wówczas, gdy będą tutaj mieszkać ludzie, którzy będą się kościołem zajmować; tak, by nie zostało to w gestii jednego zwariowanego księdza. Zaangażowaliśmy się w ten projekt społeczny, a kiedy było nas już 40, biskup zaakceptował przedsięwzięcie.

M. Adlerová dodaje:

W 1993 r. do Neratova przybyły dwie duże rodziny, które oprócz własnych dzieci zajmowały się również dziećmi w ramach rodziny zastępczej. W 1992 r. powstało „Stowarzyszenie Neratov”. Obok logo stowarzyszenia widnieje napis, który zawiera motto organizacji: „Odbudowujemy pielgrzymkowe miejsce pojednania, przywracamy życie do wysiedlonego regionu i dajemy dom ludziom niepełnosprawnym i opuszczonym dzieciom. Pomóżcie nam!”²⁷

Do głównych celów działalności „Stowarzyszenia Neratov” należy m.in. rozwój pełnowartościowego życia w niegdyś wysiedlonej osadzie Neratov (obecnie Neratov liczy 50 stałych mieszkańców, działa tutaj sklep, gospoda, obiekt rekreacyjny, wspólna jadalnia; stowarzyszenie jest największym pracodawcą w okolicy). Ponadto chodzi o odnowienie zniszczonego pielgrzymkowego miejsca pojednania (od 2007 r. kościół ma nowy, częściowo przeszklony dach, wciąż przebiegają prace remontowe, codziennie odprawiane są Msze św.), pomoc osobom niepełnosprawnym i wykluczonym społecznie (stowarzyszenie prowadzi mieszkania chronione dla osób z lekkim i znacznym stopniem niepełnosprawności intelektualnej; sześć warsztatów pracy chronionej zatrudniających osoby z różnymi rodzajami niepełnosprawności: rehabilitacja poprzez pracę – zatrudnienie w rolnictwie i rzemiosłach wiejskich) oraz pomoc opuszczonym i niepełnosprawnym dzieciom (poprzez wsparcie rodzin zastępczych, które wychowały w Neratovie już 18 dzieci).

W odbudowanym kościele i całej parafii rozwija się życie duchowe, które określa harmonogram nabożeństw. Od poniedziałku do niedzieli nabożeństwo poranne w kaplicy o godz. 7.45, modlitwa *Anioł Pański* o godz. 12.00 w kościele, różaniec

²⁷ <http://www.neratov.cz> (5 III 2013).

o godz. 17.30 w kaplicy oraz nabożeństwo wieczorne o godz. 20.00 w kaplicy. Msza św. w niedzielę jest odprawiana o godz. 10.00.

Pierwsza po II wojnie światowej pielgrzymka odbyła się tutaj w 1990 r., wówczas jeszcze przed kościołem. Rok później pielgrzymka dotarła do wysprzątanego, ale wciąż zrujnowanego kościoła. Odnowiona tradycja pielgrzymkowa to nie tylko program duchowy, ale także muzyczny i teatralny. Wydarzenia duchowe i kulturalne nie odbywają się tylko podczas pielgrzymek, ale przez cały rok, a ich harmonogram regularnie pojawia się na stronie internetowej stowarzyszenia²⁸. Niektóre z tych przedsięwzięć stają się nową tradycją, tak jak Msza w święto św. Huberta 3 listopada²⁹.

W 2011 r. przypadała 350. rocznica ustanowienia tradycji pielgrzymkowej w Neratovie. Tradycja pielgrzymek sięga tam 1661 r., kiedy to proboszczowi z Rokytnicy podczas snu zostało nakazane wyrzeźbienie figurki Matki Bożej. Figurkę następnie przeniesiono z Rokytnicy v Orlických Horách do Neratova. Nie minął nawet miesiąc od przeniesienia figurki, kiedy w święto Narodzenia NMP została uzdrowiona mieszkanka Rokytnicy. Uzdrawienie to było najprawdopodobniej wydarzeniem przełomowym. Oczywiście wiadomość o cudzie szybko obiegła okolicę, a do figurki Matki Bożej w Neratovie zaczęły przybywać coraz to liczniejsze grupki pielgrzymów. Kościół stał się popularnym celem pielgrzymek z bliższej i dalszej okolicy. Figurka Matki Bożej zaginęła po wojnie. W 2011 r. rzeźbiarz z Rokytnicy Alex Litviňuk wyrzeźbił według własnego projektu nową figurkę. Do Neratova przyniesioną ją w procesji, która odbyła się w sobotę 13 sierpnia 2011 r. Również w 2012 r. częścią obchodów pielgrzymki była procesja z Rokytnicy v Orlických Horách do Neratova. Udało się wówczas wznowić tradycję pieszych procesji z Rokytnicy do Neratova³⁰.

5. Proces rewitalizacji

Odbudowa miejsca pielgrzymkowego w Neratovie i życia duchowego w regionie to wciąż otwarty temat. Proces rewitalizacji ma dwa poziomy. Pierwszy z nich to odbudowa miejsc kultu znajdujących się w regionie, czyli pierwotnych symboli regionu. Od tego uzależniony jest drugi poziom, który polega na odnowieniu kultu i tradycji religijnych. Zadanie to jest dużo trudniejsze, ponieważ, jak już wspo-

²⁸ <http://www.neratov.cz> (5 III 2013).

²⁹ <http://www.neratov.cz/news/chystane-akce-v-neratove-i-okoli/> (5 III 2013).

³⁰ <http://www.neratov.cz/news/chystane-akce-v-neratove-i-okoli/> (5 III 2013).

mniano, nie polega na wznowieniu zewnętrznych praktyk, ale raczej na cierpliwym budowaniu i legitymizacji świata symbolicznego, respektującego lokalne tradycje, a także na umacnianiu intersubiektywnych światów, które wchodzą w interakcje w ramach współdzielenia świata symbolicznego.

Ks. Josef Suchár i jego współpracownicy mają świadomość tego, iż zaczynają niemal od początku. Udało się osiągnąć wiele, ale tego, co budowano przez pokolenia, nie tylko nie da się zrekonstruować, ale także wznowić w nowym, specyficznym kształcie w niedługim czasie. Przyczyną tego stanu jest przede wszystkim fakt, że wysiedlono tysiące rdzennych niemieckich obywateli. Jak już wspomniano, ludność ta nie została nigdy zastąpiona przez innych mieszkańców, w związku z czym był niedobór ludzi, którzy byliby w stanie i chcieliby zajmować się zabytkami. Ponadto większość z ludzi, którzy się tam osiedlili, nie przyznaje się do żadnego wyznania, ani nie identyfikuje się z żadnymi tradycjami religijnymi. Nowi mieszkańcy przybywali tu w okresie zakładania „Zjednoczonych Spółdzielni Rolniczych” i gospodarstw państwowych. Nie otrzymywali oni ziemi do prywatnego użytku, w związku z czym nie mieli powodów, aby w jakiś sposób zapaść tam korzenie. W tym przypadku tzw. dialektyczna relacja³¹ przyrody i społeczeństwa, która istnieje w przypadku każdej jednostki, przejawiała się w negatywny sposób.

W tym miejscu należy przypomnieć, że Niemcy pozostawili po sobie elementy krajobrazu w postaci kościołów, cmentarzy i drobnych zabytków sakralnych, takich jak kapliczki, rzeźby itp. J. Balcarová mówi w tym przypadku o tzw. narodowym oznaczaniu krajobrazu³². Obecnie wiele z tych zabytków zostało zrekonstruowanych, a wraz z nimi ożywają tradycje religijne związane z tymi miejscami. Ponadto powstają również nowe tradycje. Innymi słowy, pojawia się próba przywrócenia miejscu jego pamięci. Należy jednak uświadomić sobie, iż nie chodzi tutaj o kopiowanie przeszłości – wznawianie tradycji przebiega zazwyczaj w oparciu o zupełnie inne rzeczywistości życia codziennego³³ niż w przypadku rdzennych obywateli niemieckich.

Jeśli mówimy o tzw. dialektycznej relacji pomiędzy przyrodą a społeczeństwem, należy uświadomić sobie, iż szacunek do regionu niesie za sobą również szacunek do tajemnicy, która człowieka przerasta. Ta dialektyczna relacja pomiędzy nowymi mieszkańcami regionu a przyrodą została w sposób zasadniczy na-

³¹ Por. P. BERGER, T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 177–180.

³² Por. J. BALCAROVÁ, *Jeden za všechny, všichni za jedno! Role Bund der Deutschen a jeho předchůdců ve veřejném prostoru českých zemí 1918–1938*, Praha 2012, s. 301.

³³ Por. P. BERGER, T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 25.

ruszona. Życie nowych mieszkańców nie było już całkowicie zależne od uprawy roli oraz strachu przed niepogodą i nieurodzajem, ponieważ socjalistyczne przedsiębiorstwa rolne były w razie potrzeby wspierane przez państwo. Wynikiem tego wszystkiego był fakt, że życie na wsi nie było już związane z tradycją pierwotnego kultu religijnego i kalendarzowego roku liturgicznego³⁴. Ponadto próby przywrócenia miejscom ich pamięci były źle widziane przez reżim komunistyczny, przede wszystkim w regionie Sudetów.

Sytuacja uległa zmianie dopiero po 1989 r., jednak w wyniku dużej zwłoki czasowej większość świadków wówczas już nie żyła, natomiast młodzi po raz pierwszy słyszeli o wysiedleniu.

Mimo to wciąż jest do czego nawiązywać. Ramy naszego dziedzictwa kulturowego są uzależnione od tradycji kultury chrześcijańskiej. Nieustannie kładzie się nacisk na związek ze zmarłymi przodkami, co przejawia się m.in. w tym, że cmentarze uważane są za miejsca pamięci. Kościoły, które związane są z tradycjami religijnymi i wiarą, ucieleśniają ogólnospołeczne wartości, a ich niszczenie wywołuje łańcuch istotnych następstw kulturowych. Migracje i wysiedlenia wsi na pograniczu, które były efektem nie tylko wysiedlenia Niemców, ale również późniejszego wysiedlenia regionów pogranicza, były przyczyną długotrwałych i trudno odwracalnych zmian, które mogą być uważane za traumę kulturową. Dotyczy ona nie tylko tożsamości lokalnej takich regionów, jak Erlitztal, ale ma również wpływ na całe społeczeństwo. Zakładanie muzeów, odsłanianie pomników czy wznawianie tradycji religijnych to pozytywne oznaki odbudowywania ciągłości historycznej i kulturowej regionu i życia w nim.

Klasycznym rysem świata symbolicznego jest jego nomiczny charakter. W skrócie oznacza to, iż świat symboliczny nadaje reguły subiektywnej rzeczywistości jednostki, porządkuje wszystkie elementy i umieszcza je na właściwym miejscu. W chwili, kiedy człowiek przeżywa jakiś przełomowy moment, np. przymusowe oderwanie od domu, dzięki światu symbolicznemu wraz z upływem czasu może wrócić do rzeczywistości. Dom jest również miejscem formowania się solidarności, tzn. społeczności historycznej, w której odgrywa się „rzeczywistość życia codziennego”³⁵. Pod pojęciem „rzeczywistość życia codziennego” kryje się wiedza, którą kieruje się jednostka jako członek społeczności podczas swojego codziennego życia. Życie codzienne może być rozumiane jako rzeczywistość, którą ludzie w jakiś sposób interpretują i która ma dla nich subiektywne znaczenie jako dany logiczny, spójny świat. Ta logiczna spójność nie wiąże się z pozytywną empirią

³⁴ Por. F. ZWERSCHKE, *Das dörfliche Leben der Adlergebirgler*.

³⁵ P. BERGER, T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 93–104.

pozytywistycznej racjonalności, ale jest związana z wewnętrznym porządkiem – nomosem – świata symbolicznego. Logiczną spójność regionu Erlitztal utrzymywała, a w przypadku niektórych nadal utrzymuje, specyficzna forma katolickiej religijności.

„Rzeczywistość życia codziennego” nie jest tworzona wyłącznie przez rzeczywistość materialną, której nieodłącznym elementem są również członkowie wspólnoty; jest to także świat, który realnie istnieje przede wszystkim dzięki ich wewnętrznemu światu symbolicznemu i duchowemu³⁶. W tym wewnętrznym, spójnym świecie symbolicznym kładzie się nacisk na kulturę przodków, korzenie i symboliczne atrybuty regionalnego życia. Zarówno wymuszone, jak i dobrowolne przesiedlenie spowodowało symboliczne napięcie poprzez obrazy światów symbolicznych związanych z miejscem, w którym ci ludzie żyli i do którego przybyli. W związku z tym, że nie było z czym się integrować, zostało naruszone zakorzenienie zarówno w świecie symbolicznym rdzennej ludności, jak i w świecie symbolicznym miejsca, z którego przybyli.

Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, iż w związku z zakorzenieniem mieszkańców w pierwotnym świecie symbolicznym regionu Erlitztal przymusowe wysiedlenie spowodowało tęsknotę za domem, zwłaszcza ze względu na niemożność powrotu do miejsc, z którymi są symbolicznie i społecznie związani. Z tego powodu Niemcy sudeccy wyrażali i wciąż wyrażają związek z pierwotnym domem przede wszystkim poprzez tradycje i wiarę przodków, co oprócz deklaracji religijnej jest dla nich również symbolicznym atrybutem symbolicznego domu.

*

Streszczenie: Artykuł omawia problematykę roli elementu kulturowego religijności w konstrukcji rzeczywistości społecznej mikroregionu Erlitztal na pograniczu czesko-polskim. Szczególna uwaga jest poświęcona procesowi przemian tego fenomenu w okresie od 1938 r. do czasów obecnych. Impuls do badań i materiał wyjściowy stanowią wspomnienia świadków, które w wielu przypadkach nie były dotąd nigdzie publikowane, oraz niepublikowane dotąd zapisy w lokalnych kronikach parafialnych. Celem jest podkreślenie roli religijności podczas tworzenia symbolicznego wzorca światów intersubiektywnych mieszkańców danego regionu oraz podczas tworzenia ich tożsamości. Religia pełni funkcję umacniania społeczności, czyli legitymizacji świata symbolicznego i światów intersubiektywnych.

³⁶ *Tamże*, s. 104.

Słowa kluczowe: religijność, światy symboliczne, pogranicze polsko-czeskie, intersubiektywny świat, konstruowanie rzeczywistości społecznej.

Abstract: Revitalization of churches and communities on the Czech-Polish border Erlitztal as an attempt of reconstruction of symbolic world. The article deals with the role of the cultural element of religiosity in the construction of the social reality in the microregion Erlitztal on the Czech-Polish border. Special attention is paid to the process of transformation of this phenomenon in the period from 1938 to the present. Initial stimulus and information sources are the memories of witnesses, which often previously were never published and unpublished records in the local parish chronicles. The aim is to highlight the role of religion in shaping the symbolic formula of intersubjective worlds of Erlitztal's inhabitants, and in shaping their identity. Religion uncovers the function of strengthening communities, thus the function of legitimation of the symbolic world and intersubjective worlds.

Keywords: religiosity, symbolic worlds, Czech-Polish border, construction of social reality, intersubjective world.

